

Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2009

Peter Sjolte Ranke & Ingar Jostein Øien

Norsk Ornitologisk Forening

NOF RAPPORTSERIE

RAPPORT NR. 2-2010

Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2009

Peter Sjolte Ranke & Ingar Jostein Øien

© Norsk Onitologisk Forening
e-post: peter@birdlife.no

Publikasjon: Digitalt dokument (PDF)

Forsidebilde: Jonas Langbråten

Layout: Peter Sjolte Ranke

Redaktør: Ingar Jostein Øien

Anbefalt referanse: Ranke, P.S. & Øien, I.J. 2010. Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2009.
Norsk Ornitologisk Forening Rapport 2-2010. 12 s.

ISSN: 0805-4932

ISBN: 978-82-78-52104-5

INNHold

1. INNLEDNING	3
2. STUDIEOMRÅDE OG METODE	4
2.1 KARTLEGGINGEN	4
2.2 FYLKESKOORDINATORER.....	4
2.3 ØKONOMI	4
3. RESULTATER	5
3.1 KARTLEGGINGEN	5
3.2 HABITATVALG	6
3.2.1 <i>Habitattyper</i>	6
3.2.2 <i>Vegetasjonslengde</i>	6
3.2.2 <i>Prioriterte overvåkingsområder</i>	7
3.1 FORDELING AV LOKALITETENE.....	9
4. DISKUSJON.....	10
4.1 KARTLEGGINGEN	10
4.2 HABITATVALG	10
4.3 FORSLAG TIL TILTAK	10
5. DELTAKERE.....	11
6. REFERANSER.....	12

1. INNLEDNING

Åkerrikse var tidligere en vanlig hekkefugl i lavlandet nord til Helgeland (Haftorn, 1971).

Det høyeste antall syngende åkerrikser gjennom de siste tiårene ble registrert i 2002 og 2003 med henholdsvis 216 og 231 syngende hanner. Etter denne gode perioden har forekomsten vært stabil på omkring 100 syngende hanner (se resultatdel for mer data). I Norsk Rødliste fra 2006 ble åkerrikse klassifisert som *Direkte truet* (Gjershaug m. fl., 2006). Den står også oppført som globalt truet i Annex 1 i Bonn-Konvensjonen (CMS, 2010) sin liste.

BirdLife International ble engasjerte seg i åkerrikse situasjon allerede i 1994 og utarbeidet en europeisk handlingsplan i 1996 (Crockford m. fl., 1996). NOF startet med sitt "Prosjekt åkerrikse" i 1995 (Folvik & Øien, 1995), og det har nå blitt utarbeidet en nasjonal handlingsplan for arten i Norge (DN, 2008).

Åkerrikse er avhengig av kulturlandskapet (Berg & Gustafson, 2007), men det er den maskinelle slått og omstrukturering av jordbruket som har medført at arten er truet (Vickery m. fl., 2001). Observert endring i slåttmønster kan så å si alene forklare hele endringen i produktivitet blant åkerrikser på De Britiske øyer (O'Brien m. fl., 2006). Intermediært slåtterykk er det mest optimale, det vil si slått hvert femte år (Berg & Gustafson, 2007). Som også vises ved at åkerrikse foretrekker et mindre høstet kulturlandskap fremfor kulturlandskap med intensiv høsting (Wettstein m. fl., 2001). En logistisk modell for habitatvalg laget av Wettstein m. fl. (2001) viser dessuten at vegetasjonshøyde, tetthet og struktur står for mesteparten av den forklarende styrken om hvorvidt habitatet foretrekkes av åkerrikse eller ikke.

Overlevelse av voksenfuglene er lav, hvilket gjør åkerriksepopulasjonsveksten svært avhengig av høy produktivitet av unger. Ved å forhindre tap av egg/unger ved slått selv i liten skala vil derfor medføre en positiv effekt på populasjonsveksten (Green, 1999). Et eksempel på at slike tiltak har gitt avkastning er på De Britiske øyer (Green, 1999).

For at ikke åkerrikser skal bli drept under slått bør det settes av et område på opptil 100 m i radius rundt syngende åkerrikser siden sangposten vanligvis ligger svært nært hekkeplassen, normalt under 100 meter (Stowe & Green, 1997, Schäffer, 1999). Lokalisering av syngende individer er derfor særdeles viktig. Et annet tiltak er å sette igjen enkelte soner (refugier) som ungene kan søke tilflukt i (Tyler m. fl., 1998).

Det er vanskelig å estimere populasjonsstørrelsen hos åkerrikse ettersom individene beveger seg mye. Bevegelsene hos hanner er til dels forårsaket av at de parer seg med hunner utenom det etablerte parforholdet (Sklíba & Fuchs, 2004). I tillegg flytter de syngende hannene mer på seg i tilfeller hvor de oppholder seg i suboptimale habitater (Peake & McGregor, 1999) som for eksempel overhøstede områder, i bebyggelse/små arealer eller i kanten av utbredelsesområdet.

Åkerrikse synger relativt regelmessig gjennom dagen i starten av sesongen hvis det ikke er en hunn til stede (92 % av tilfellene), men hvis hannen er sammen med en hunn om dagen synger de kun i 12 % av tilfellene (Tyler & Green, 1996). Hvis det finnes en hunn i territoriet om natten, synger de aldri, hvilket gjør overvåking av sang til en usikker metode for bestandsestimering (i tillegg kommer bevegelsen av hanner). Regn og vind har vist seg å ikke ha signifikant innvirkning på spillintensiteten (Tyler & Green, 1996).

Ansvar for gjennomføringen av den nasjonale handlingsplanen for åkerrikse er delegert til Fylkemannen i Rogaland. Som et ledd i gjennomføringen av handlingsplanen gjennomfører NOF kartlegging og overvåking av syngende åkerrikser (fra og med 2008 i et 6-årig prosjekt). Fylkeskoordinatorer er oppnevnt i hvert av de aktuelle fylkene, som hver skal koordinere habitatregistrering og rapportering.

2. STUDIEOMRÅDE OG METODE

2.1 Kartleggingen

Rapportssystemet er i sin helhet basert på rapportering gjennom rapporteringsportalen *Artsobservasjoner* <http://www.artsobservasjoner.no> (Artsobservasjoner, 2010)

Det har i løpet av 2009 blitt utarbeidet en ny og forbedret kartmodul i *Artsobservasjoner* der det vil være mulig å gi bedre stedfesting av funnene.

Det har dessuten blitt laget et elektronisk utfyllingsskjema for habitatregistrering. Når dette fylles ut sendes det automatisk en e-post til *Fylkesmannens Miljøvernavdeling* i det aktuelle fylket hvor detaljinformasjon om funnet blir formidlet, slik at fylkesmannen kan igangsette tiltak.

2.2 Fylkeskoordinatorer

Fylkeskoordinatorer i NOFs kartleggings-, - og overvåkingsprosjekt har som oppgave å validere innkomne funn fra publikum, samt fylle ut elektronisk skjema for habitatregistrering for de enkelte funn.

Observasjoner av syngende åkerrikser kommer fra

- NOFs prioriterte overvåkingsområder
- Kartleggingsprosjektets fylkeskoordinatorer
- Publikumsinnringere til NOF sentralt
- Rapporteringer til <http://www.akerrikse.no>

2.3 Økonomi

Fylkeskoordinatorer er ikke lønnet og på lokalt plan er vi organisert takket være frivillig innsats fra NOFs fylkes og lokallag. Det har imidlertid blitt gitt godtgjørelse for kjøring og andre transportutgifter i forbindelse med kartleggingen. Noe økonomisk støtte har blitt gitt til noen av NOFs fylkesavdelinger for arbeid med kartlegging av åkerrikse i de respektive fylkene.

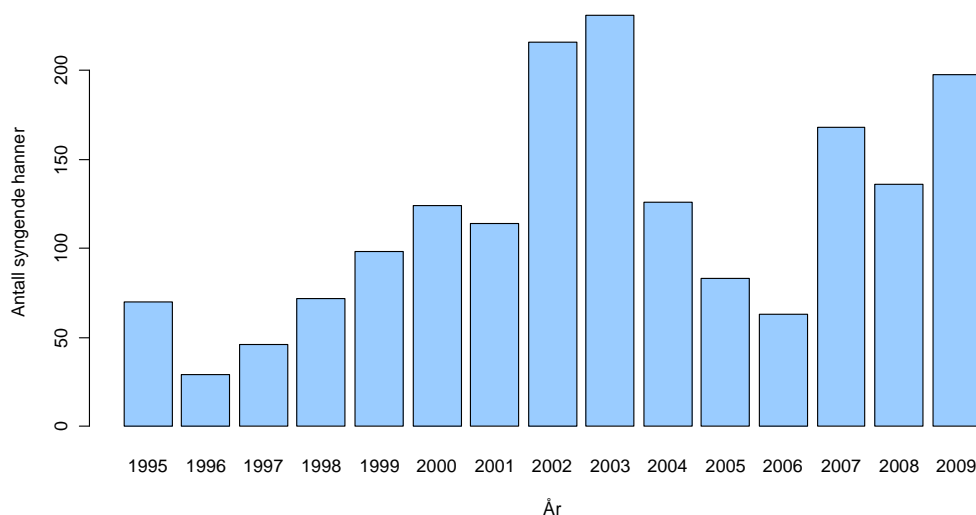
3. RESULTATER

3.1 Kartleggingen

Det ble til sammen registrert 208 åkerrikser i Norge i 2009. Den fylkesvise fordelingen av alle funn av åkerrikser fremgår i Tabell 1. Fylkesvis fordeling av syngende hanner i Norge i perioden 1995-2009 er presentert i Figur 1. Denne figuren baserer seg fra data innsamlet gjennom NOFs åkerrikseprosjekt som startet i 1995, samt på innkomne observasjoner til NOFs lokale rapport og sjeldenhetskomiteer (LRSK) i de ulike fylkene. Isaksen m. fl. (2006) oppsummerer dessuten status for åkerrikse i Norge i en grundig rapport, som senere dannet grunnlaget for den nasjonale handlingsplanen utarbeidet av DN. Statistiske analyser er gjennomført i (R).

Tabell 1. Resultater fra NOFs landsdekkende kartlegging av åkerrikse i 2009. Data er hentet fra <http://www.artsobservasjoner.no/> (Artsobservasjoner, 2010).

Estimat 2009	Død	Rastende	Hunn	Syngende	Sum
Aust-Agder		1		0	1
Buskerud				11	11
Hedmark				42	42
Hordaland			1	4	5
Møre og Romsdal				4	4
Nord-Trøndelag				6	6
Nordland				1	1
Oppland				11	11
Oslo og Akershus	2		1	51	54
Rogaland		1	1	41	43
Sør-Trøndelag				3	3
Telemark				9	9
Vest-Agder				5	5
Vestfold		3		3	6
Østfold				7	7
	2	5	3	198	208

Figur 1. Fylkesvis fordeling av antall syngende åkerriksehanner i 2009.

3.2 Habitatvalg

3.2.1 Habitattyper

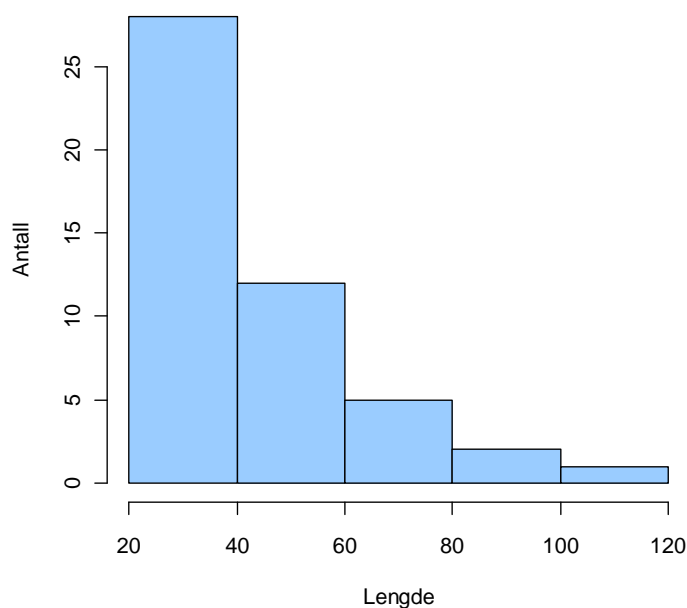
Det ble foretatt habitatregistrering på 61 av lokalitetene som hadde syngende åkerrikse. Utvalget ansees å være et representativt utvalg av det totale antallet krektsende åkerrikser i 2009. Informasjon om habitatvalg er innsamlet på 48 av lokalitetene. Fylkesvis fordeling av de ulike habitattypene er presentert i Tabell 2. Det ble ikke funnet noen signifikante forskjeller i habitatvalg mellom de tre hovedlanddelene, Midt-Norge, Vest-Norge og Øst-Norge ($\chi^2 = 12,83$, $df = 12$, $P = 0,38$) (Tabell 3, Figur 4). Det ser derfor ikke ut til å være et stort poeng å tilpasse forvaltningsregimene spesielt for de ulike landsdelene ettersom det ikke ser ut til å være signifikante geografiske forskjeller i habitatvalg.

Tabell 2. Fylkesvis oversikt over fordelingen av ulike habitattyper (n=61).

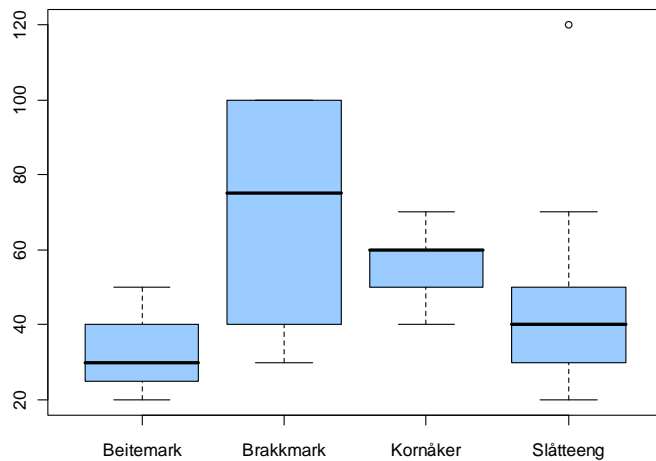
	BU	HE	HO	NT	OA	RO	ST	TE	ØF
Beitemark	1	0	0	0	0	1	0	1	0
Blomstereng	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Brakkmark	0	0	0	1	2	1	0	0	0
Kantvegetasjon	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Kornåker	0	0	0	0	8	0	0	2	1
Slåtteeeng	1	1	1	3	17	8	4	0	5
Ugress	0	0	0	0	0	1	0	0	0

3.2.2 Vegetasjonslengde

Det ble registrert vegetasjonslengde ved 48 lokaliteter. En oversikt over fordelingen av de ulike vegetasjonslengdene er vist i Figur 2. De ulike vegetasjonslengdene som ble registrert fordeler seg på de ulike habitatstypene som vist i Figur 3.

Figur 2. Histogram over vegetasjonslengde på de ulike åkerrikselokalitetene (n=48).

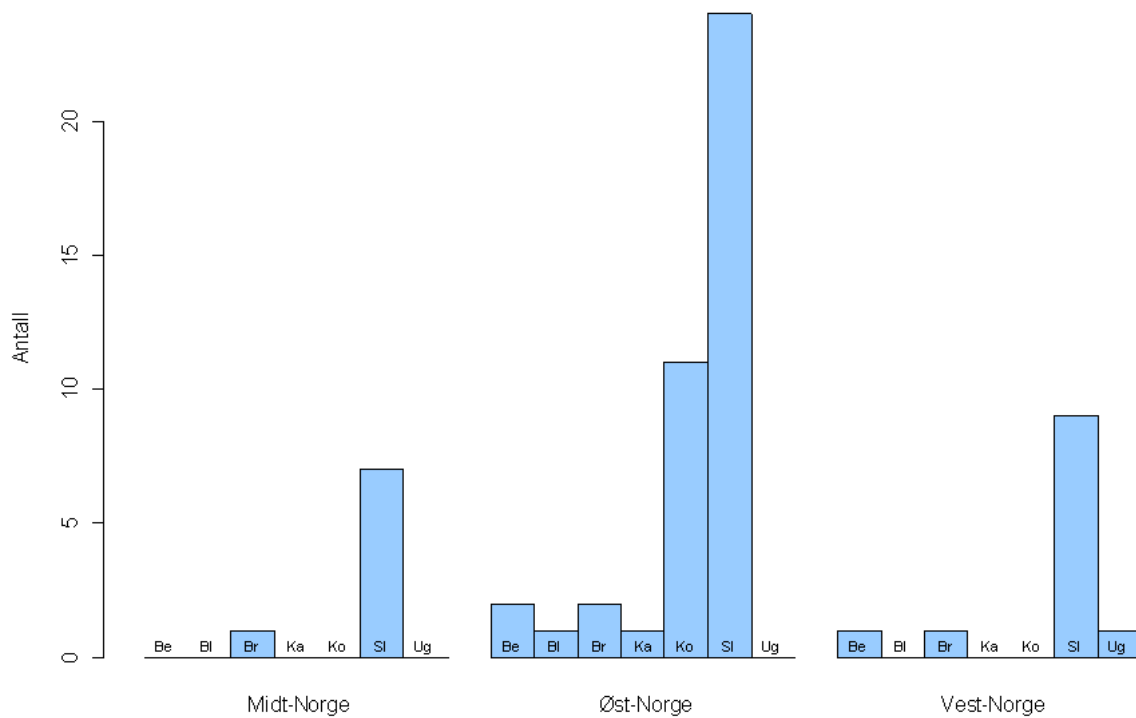
Figur 3. Plott av vegetasjonslengde fordelt på ulike habitattyper (n=48).

3.2.2 Prioriterte overvåkingsområder

Det har i 2009 blitt avsatt tre prioriterte overvåkingsområder, der dekningsgraden for registreringene har vært høyere enn for gjennomsnittet av resten av landet. Her har områdene blitt dekket svært systematisk og har et overvåkingstilsnitt i tillegg til kartlegging. Økt dekning i disse områdene er et resultat av tettere oppfølging både av aktiviteten, samt større økonomisk kompensasjon til de som gjennomfører registreringene.

Tabell 3. Habitatstyper fordelt på de ulike landsdelene.

	Midt-Norge	Øst-Norge	Vest-Norge
Beitemark	0	2	1
Blomstereng	0	1	0
Brakkmark	1	2	1
Kantvegetasjon	0	1	0
Kornåker	0	11	0
Slåtteeng	7	24	9
Ugress	0	0	1

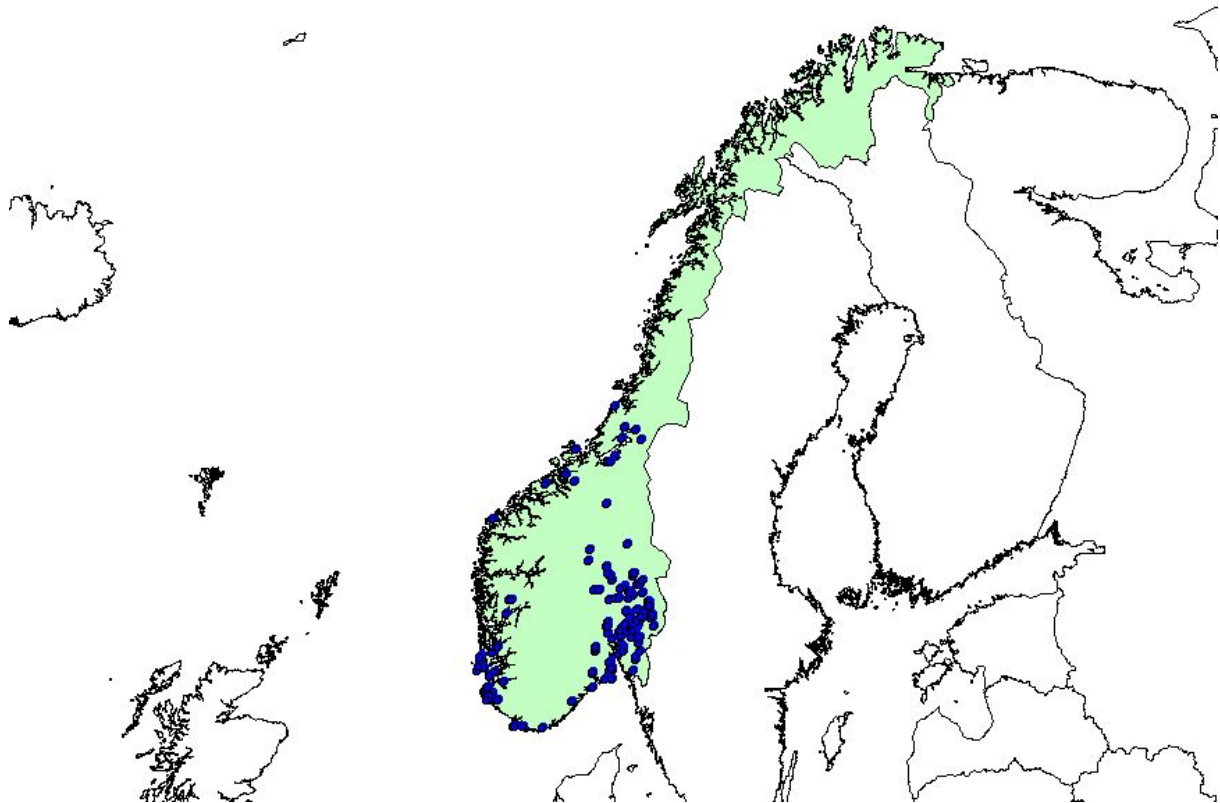

Figur 4. Habitatstyper fordelt på de ulike landsdelene (fra Tabell 3). Habitatvalg mellom landsdelene er ikke signifikant forskjellig.

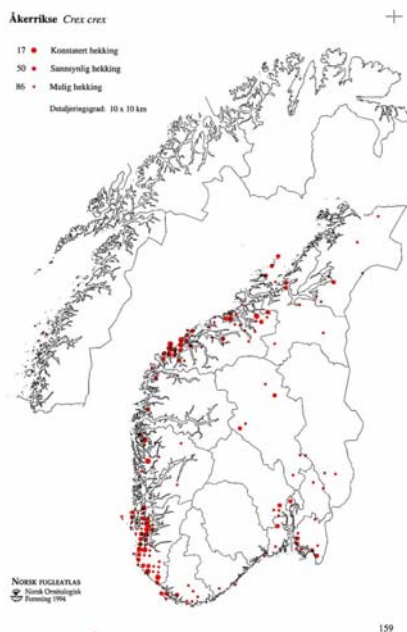

Figur 7. De fleste åkerriksene *Crex Crex* sang i slåtteng.
Foto: Jørn Tollefsen.

3.1 Fordeling av lokalitetene

Figur 5. Geografisk fordeling av syngende åkerrikser i 2009.

Figur 6. Geografisk fordeling av hekkende åkerrikser per 1994. Hentet fra Norsk Fugleatlas (Gjershaug m. fl., 1994).

4. DISKUSJON

4.1 Kartleggingen

Gjennomføringen av prosjektet har fungert bra. Særlig den ekstensive kartleggingsdelen, hvor det har kommet inn svært mange observasjoner. Hvis en sammenholder utbredelsen i 1994 i med forekomsten av syngende hanner i 2009, kan en se en økning i de østlige delene av landet. Også i 2008 var det en bra forekomst av syngende hanner i denne landsdelen. Når det gjelder Møre-kysten var forekomsten dårlig i 2009. Hvor mye av nedgangen som skyldes redusert antall syngende hanner, og hvor mye som skyldes redusert kartleggingsaktivitet er uvisst, men det er ingen grunn til å tro at nedgang i kartleggingsaktiviteten kan forklare hele nedgangen.

Gjennomføringen av intensiv taksering i de prioriterte områdene har ført til enda bedre kartlegging i de beste åkerrikeområdene i Norge. Vi vil også i 2010 gjennomføre kartlegging i de samme prioriterte områdene i tillegg til den ekstensive kartleggingen gjennom fylkeskoordinatorer.

4.2 Habitatvalg

Åkerriksene ser ut til å slå seg ned i relativt kort vegetasjon. Dette kan skyldes begrenset tilgang på høyere vegetasjon, og kan derfor være et resultat av suboptimalt valg grunnet begrenset tilgang på optimale habitater. Det er nærliggende å tro at hvis åkerriksene hadde fritt valg på habitater ville de velge mer brakkmark, siden disse er utsatt for lavere slåttetrykk, og er kjent for å være det mest prefererte hos åkerrike (Berg & Gustafson, 2007). Resultatene viser også som forventet at vegetasjonen i brakkmarksområder er høyere enn i områder med slåtteeng.

Det var ikke uventet at åkerriksa hadde relativt lik habitatpreferanse i de ulike geografiske områdene, særlig ettersom det ved radiomerking har vist seg at det i stor grad er snakk om de samme individene som opptrer i de ulike områdene. Habitatregistrering vil imidlertid bli gjennomført fortsatt, for å få bedre utvalgsstørrelser til å kunne konkludere omkring denne problematikken.

4.3 Forslag til tiltak

NOF foreslår at det settes av områder med radius på 100 meter (ca 31,5 mål) rundt åkerriksas sangposter i potensielle hekkehabitater. Dette ansees å være effektivt siden reiret vanligvis ligger innenfor en radius på 100 meter fra sangposten (Stowe & Green, 1997, Schäffer, 1999). Arealet som avsettes bør også være i tråd med åkerriksas prefererte habitat, slåtteeng, og en bør da vektlegge avsetting av den høyeste vegetasjonen, ettersom det er den mest sannsynlige reirplassen (Berg & Gustafson, 2007). Et avsatt område på 31,5 mål kan i første øyekast virke unødvendig stort, men i potensielle hekkeområder vil vi anbefale å være ”på den sikre siden”. Ved mindre sannsynlige hekkeområder må vurderinger gjøres i hvert enkelt tilfelle, men dersom arealet er lite (< 31,5 mål), kan det være gunstig å sette av det totale området mot kompensasjon.

5. DELTAKERE

Tabell 5. NOFs fylkeskontakter for kartlegging av åkerrikse i 2009.

Fylke	Koordinator	E-post	Mobiltlf.	Fasttlf.
NO	John Stenersen	jostener@online.no		
NT	Per Inge Værnesbranden	pivarnes@msn.com	45619219	74825538
ST	Andreas Winnem	andreas.winnem@gmail.com	97042313	
MR	Bård Gunnar Stokke	bard.stokke@bio.ntnu.no		
mr	Eirik Grønningsæter	fieldbiologist@gmail.com	95257710	
mr	Thomas Høyner Hansen	onakongen@yahoo.no	91522752	
HE	Jon Bekken	jbekken@c2i.net	47284488	
he	Jonas Langbråten	jonas.langbraten@gmail.com	41288029	
OP	Jon Opheim	jon.opheim@statskog.no	90503706	61274305
op	Even Dehli	evendehli@yahoo.no	97509911	61328692
SF	Stein Inge Refvik	stein.refvik@c2i.net	91579332	57856714
HO	Frode Falkenberg	lrsk@fuglar.no	93440647	
ho	Michael Fredriksen	mf@vkmarin.no	90523567	
RO	Egil Ween	egil@matcompaniet.no		
ro	Asbjørn Folvik	asfolvik@broadpark.no		51623052
VA	Kåre Olsen	kaa-olol@online.no		38397205
va	Klaus Maløya Torland	klaustorland@yahoo.no	95035906	
AA	Jan Helge Kjøstvedt	jankjostvedt@hotmail.com		
TE	Øivind W Johannessen	owjohan@online.no	95055159	
te	Rune Solvang	rune.solvang@asplanviak.no	90783255	
VF	Martin Lohne	oriolus@start.no	33473732	33473732
BU	Steinar Stueflotten	steinarstue@c2i.net	91334123	32883684
bu	Torgrim Breiehagen	tbreieha@online.no	41450455	32075923
OA	Knut Eie	knut.eie@hotmail.com		
ØF	Stein Bukholm	steinbukholm@gmail.com	91335230	69197940
øf	Morten Hage	triturus@online.no	90096964	

6. REFERANSER

- Artsobservasjoner (2010) <http://www.artsobservasjoner.no/>
- Berg, A. & Gustafson, T. 2007. Meadow management and occurrence of corncrake *Crex crex*. *Agriculture Ecosystems & Environment* **120**: 139-144.
- CMS (2010) Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals <http://www.cms.int/>
- Crockford, N. J., Green, R. E., Rocamora, G., Schäffer, N., Stowe, T. J. & Williams, G. (1996) Action plan for the Corncrake (*Crex crex*) in Europe. S. 205-244. In: *Globally threatened birds in Europe, Action plans*, (Heredia, B., Rose, L. & Painter, M., eds.). pp. 417. Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex.
- DN 2008. Handlingsplan for åkerrikse *Crex crex*. *Rapport 2008-3*.
- Folvik, A. & Øien, I. J. 1995. Åkerrikse i Norge 1995: Bestandsstatus og tiltaksplan. *NOF rapport 2-1995*.
- Gjershaug, J. O., Kålås, J., Lifjeld, J., Strann, K.-B., Strøm, H. & Thingstad, P. G. 2006. Norsk Rødliste.
- Gjershaug, J. O., Thingstad, P. G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S. 1994. *Norsk fugleatlas*. Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu.
- Green, R. E. 1999. Survival and dispersal of male Corncrakes *Crex crex* in a threatened population. *Bird Study* **46**: 218-229.
- Haftorn, S. 1971. *Norges fugler*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Isaksen, K. 2006. Åkerrikse i Norge: Kunnskapsstatus og forslag til nasjonal handlingsplan. *NOF rapport 1-2006*.
- O'Brien, M., Green, R. E. & Wilson, J. 2006. Partial recovery of the population of Corncrakes *Crex crex* in Britain, 1993-2004. *Bird Study* **53**: 213-224.
- Peake, T. M. & McGregor, P. K. 1999. Geographical variation in the vocalisation of the corncrake *Crex crex*. *Ethology Ecology & Evolution* **11**: 123-137.
- R Development Core Team (2008). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, URL <http://www.R-project.org/>
- Schäffer, N. 1999. Habitatwahl und Partnerschaftssystem von Tüpfelralle *Porzana porzana* und Wachtelkönig *Crex crex*. *Ökologie der Vögel* **21**: 1-267.
- Sklíba, J. & Fuchs, R. 2004. Male Corncrakes *Crex crex* extend their home ranges by visiting the territories of neighbouring males. *Bird Study* **51**: 113-118.
- Stowe, T. J. & Green, R. E. 1997. Response of Corncrake *Crex crex* populations in Britain to conservation action. *Vogelwelt* **118**: 161-168.
- Tyler, G. A. & Green, R. E. 1996. The incidence of nocturnal song by male Corncrakes *Crex crex* is reduced during pairing. *Bird Study* **43**: 214-219.
- Tyler, G. A., Green, R. E. & Casey, C. 1998. Survival and behaviour of Corncrake *Crex crex* chicks during the mowing of agricultural grassland. *Bird Study* **45**: 35-50.
- Vickery, J. A., Tallwin, J. R., Feber, R. E., Asteraki, E. J., Atkinson, P. W., Fuller, R. J. & Brown, V. K. 2001. The management of lowland neutral grasslands in Britain: effects of agricultural practices on birds and their food resources. *Journal of Applied Ecology* **38**: 647-664.
- Wettstein, W., Szép, T. & Kéry, M. 2001. Habitat selection of Corncrakes *Crex crex* in Szatmár-Bereg (Hungary) and implications for further monitoring. *Ornis Hungarica* **11**: 9-18.